

en anden Udvikling, men kun gennem et meget bredt og stærkt Demokrati, der førte de grundtvigske Kirkeforfatningstanker ud i Livet, støttet af en kraftig Opinion indenfor selve Kirken; ellers var det umuligt, og den udeblev. Grundtvig selv havde i sit Testamente paa Vennemødet i 1863 sagt: Hvis man ikke virkelig gør mit Krav om Præstefrihed — Forkyndelsesfrihed og Ritualfrihed indenfor de Grænser, jeg før nævnte — vil den Oplysning og Livsbevægelse, jeg har været Redskabet til at fremkalde, forsvinde i Løbet af en Menneskealder. Det var hans Profeti. Omkring 1900 var det til en vis Grad ogsaa Tilfældet. Hans Frihedstanker var døet ud ogsaa blandt Grundtvigianerne selv, og jeg har tidt og mange Gange — det ærede Medlem Hr. Povlsen ved det — vendt mig bebrejdende mod Grundtvigianerne og sagt: Hvorfor rører I jer ikke, hvorfor arbejder I ikke mere for jeres Ideer, hvorfor gør I ikke jeres Indflydelse gældende i en ganske anden Grad, hvorfor rejser I ikke en offentlig Mening?

Ritualer kan ogsaa forandres, alt muligt indenfor Kirken kan forandres, naar Kirken selv vil forandre det. Daabsritualet er blevet forandret, Djævlbesværgelsen er taget ud. Den naturlige Vej er, at man virker derfor indenfor sin Kreds, danner en offentlig Mening, indtil Tiden er moden, da saadant noget kan ske med væsentlig eller almindelig Tilslutning fra ens kirkelige Meningsfæller. Det er den naturlige Vej, men den har Grundtvigianerne aldrig villet gaa, de har siddet hver paa sit Sted og i Virkeligheden tænkt: Det kan Staten lave for os. De har taget Kød for deres Arm, for at bruge et bibelsk Udtryk. Men saadan har jeg aldrig ønsket Staten brugt, og det har jeg sagt Gang paa Gang. Jeg har aldrig ønsket Staten brugt, hverken jacobinsk i fritænkerisk Retning eller byzantinsk i teologisk Retning; men jeg har gjort alt, selv ofret, hvad jeg ellers kunde ønske fremmet, for at forhindre, at Staten blev misbrugt paa den Maade til noget, den aldeles ikke egner sig til, nemlig til at blande sig i indre Tros- og Lærespørgsmaal.

Men saa, mener det ærede Medlem Hr. Povlsen og andre, faar vi det, som han frygter mere end Fanden det hellige Kors: den organiserede Frikirke, det, han kalder den organiserede Frikirke. Det er hans Pestilens, skønt det dog ikke kan nægtes, at uden om Organisation slipper vi overhovedet ikke i denne Verden. Selv den frieste Frimenighed maa dog til en vis Grad have en Organisation; der maa være noget økono-

misk, og der maa være andet, der maa være Bestyrelse, Generalforsamling; og slutter nogle Frimenigheder sig sammen, maa de have en fælles Organisation, det kan ikke undgaas. Jeg ved godt, at mange Grundtvigianere i deres Romantik og Dovenskab — lad mig føje det til — aldrig har haft Sans derfor, men det kan ikke undværes i denne Verden, vi lever i. Saa mener det ærede Medlem Hr. Povlsen, at der vilde blive utaalelige Kaar for Frisind, der ikke længere har Staten til at sørge for den tilstrækkelige Tolerance.

De skal selv kæmpe for Friheden. Husk paa Goethes gamle Ord, at ingen Frihed har noget Værd uden den, man daglig erobrer sig selv. Og det har jeg før sagt til det ærede Medlem Hr. Povlsen under Tvi-stigheder her: Der skal to til et Tyranni, baade den, der tyranserer, og de, der lader sig tyrannisere. Og det er ikke altid, jeg retter de stærkeste Bebrejdelser mod Tyrannerne paa de aandelige Felter; jeg retter dem ofte stærkere mod dem, der lader sig tyrannisere paa det aandelige Omraade.

Ser vi os omkring ud over Udlandet, saa er det efterhaanden ved at gaa op for mig, hvad jeg ikke har været ganske klar over tidligere, at det er et Spørgsmaal, om der ikke i visse udenlandske organiserede Kirker rører sig et stærkere Liv og gør sig en mere frisindet Udvikling gældende end i den danske Folkekirke i den sidste Menneskealder. Som jeg nævnte før, har det ærede Medlem Hr. Moltesen sagt, at i protestantiske Lande maa Kravet om Frigørelse komme fra Kirkens Side. Nu er det til Dels kommet paa anden Maade i den tyske Kirke, som er blevet frikirkelig gennem Revolutionen. Jeg skal ikke udtale mig om de Forhold der, skønt der paa visse Omraader, navnlig videnskabelige Omraader, udfolder sig et mægtigt Liv — man kan billige det eller ej, det er en Ting for sig. Men i Sverige — jeg maa tilstaa, at jeg har ikke nøje Kendskab til den, men jeg har en Formodning om, støttet paa visse Kendsgerninger, at i den svenske Kirke udfolder der sig et kraftigere aandeligt Liv ogsaa i frisindet Retning end i den danske Kirke. Og jeg har en Fornemmelse af, at i den engelske Kirke, som har en Organisation, udfolder der sig et meget kraftigt aandeligt Liv baade religiøst og videnskabeligt og socialreformatorisk. Jeg har læst saadanne Udtalelser af engelske Præster, ogsaa fra episkopale Præster, Præster i Statskirken, der jo er meget selvstændig.

Ingen anden Kirke er saa nøje forbundet med Statsmagten og for saa vidt ogsaa saa